

Sammanfattning

Lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall berör personer som på grund av att de är transsexuella eller intersexuella vill få en annan könstillhörighet fastställd för sig än den som framgår av folkbokföringen. Antalet som ansöker om sådant tillstånd har under senare år ökat rätt väsentligt och var under år 2006 närmare 60 personer.

Vårt uppdrag har varit att undersöka hur 1972 års lag tillämpas och att ta ställning till om lagens krav i olika hänseenden skall finnas kvar och om några nya krav skall införas.

En *transsexuell* person har en permanent upplevelse av att hans eller hennes kropp inte motsvarar det kön som han eller hon upplever sig tillhöra. Vården av transsexuella (TS-vården) är i viss mån centraliserad och sker i huvudsak hos något av de utredningsteam som finns på några orter i Sverige. Diagnosen transsexuell ställs efter en utredningstid som uppgår till minst ett år. Under denna tid observeras patienten och genomgår en rad olika tester. Efter det att diagnosen ställts skall patienten leva i ett s.k. Real Life Experience under minst ett år. Detta innebär att patienten lever fullt ut som medlem av det motsatta könet. Patienten genomgår under denna tid ofta hormonbehandling och viss annan behandling, såsom kirurgiskt borttagande av bröstet (mastektomi), talträning och hårborttagning (epilering).

De allra flesta transsexuella vill få sina könskörtlar borttagna i samband med att de får ändrad könstillhörighet. Ett borttagande av könskörtlarna innebär alltid att patienten blir steril. Många transsexuella vill också genomgå s.k. könskorrigering operation, vilken syftar till att göra deras yttre könsorgan mer lika den önskade könstillhörighetens. Med nuvarande reglering krävs särskilt tillstånd såväl till borttagande av könskörtlarna som till könskorrigering operation. Tillståndet lämnas av Socialstyrelsens råd för vissa rättsliga sociala och medicinska frågor (Rättsliga rådet).

Gruppen transsexuella kan indelas i olika undergrupper, dels beroende av i vilken riktning de önskar ändra könstillhörighet, dels beroende av när i livet transsexualismen har framträtt.

Man brukar tala om man-till-kvinna-transsexuella, dvs. en biologisk man som önskar få könstillhörigheten ändrad till kvinna, och kvinna-till-man-transsexuella, dvs. en biologisk kvinna som önskar få könstillhörigheten ändrad till man. Resultaten av de könskorrigerande operationerna skiljer sig åt ganska markant för man-till-kvinna-transsexuella och kvinna-till-man-transsexuella. Den första gruppen får i regel ett mycket gott resultat med fullgod sexuell funktion av könsorganen medan operationsteknikerna för den andra gruppen inte är lika väl utvecklade.

Personer som är verksamma inom TS-vården brukar karakterisera en transsexuell som antingen primärt transsexuell eller sekundärt transsexuell (se avsnitt 6.6). En primärt transsexuell har i regel haft känslor av annan könsidentitet sedan barndomen, medan en sekundärt transsexuell inte kommit till insikt om sin diagnos förrän i vuxen ålder. I gruppen sekundärt transsexuella återfinns nästan uteslutande man-till-kvinna-transsexuella. En allt större del av dem som ansöker om ändrad könstillhörighet hos Rättsliga rådet tillhör denna grupp.

Beslut om ändring av könstillhörighet fattas av Rättsliga rådet. Inför beslutet får sökanden möjlighet att träffa Rättsliga rådets ledamöter, som innefattar en jurist som ordförande samt dessutom både lekmän och verksamma inom den medicinska professionen.

En *intersexuell* person är född med könsorgan av tvetydigt utseende. Intersexuella tillstånd kan variera mycket och uppenbaras i vissa fall inte förrän personen har uppnått tonåren. I de allra flesta fall kommer dock ett nyfött intersexuellt barn under behandling redan under de första levnadsveckorna och i samband med detta bestäms också en könstillhörighet för honom eller henne. Förekomsten uppgår till något enstaka fall per år i Sverige, beroende på vilka tillstånd som räknas in i gruppen.

Som framgått är det ett relativt litet antal personer som berörs av lagstiftningen om ändring av könstillhörighet. Den rör emellertid en fråga som är av stor vikt för de berörda och som på ett genomgripande sätt kan få betydelse för personens livskvalitet. Transsexuella personer uppfattar sig ofta som trakasserade och diskriminerade på grund av sin könsuppfattning och kan ha perioder när de mår mycket dåligt. Det är uppenbarligen en utsatt grupp. Våra förslag präglas av ambitionen att underlätta för hela patientgruppen.

1972 års lag framstår i många avseenden som föråldrad jämfört med annan nu gällande lagstiftning. Efter lagens tillkomst har det på bl.a. familjerättens område gjorts betydande förändringar av lagstiftningen och det kan även sägas att det i samhället i stort har skett en förändring av inställning och attityder till frågor som är relevanta för lagen. Exempelvis har homosexuella par getts rätt att registrera partnerskap, att adoptera barn och – i vissa fall – att få biologiska barn med hjälp av assisterad befruktning. De bestämmelser som könstillhörighetslagen innehåller i dag speglar inte denna förändrade inställning utan kan i viss mån sägas särbehandla transsexuella personer. Vi föreslår att 1972 års lag skall upphävas och ersättas med en ny lag om ändring av könstillhörighet.

Vid en utvärdering av nuvarande lag och analys av olika aktörers behov har flera olika önskemål på den nya lagstiftningen kunnat identifieras (avsnitt 5.2.2). Bland synpunkterna ingår åsikter om vården av transsexuella och om sekretessfrågor men även om byte av namn och möjligheter att retroaktivt kunna få ändrad identitet i betyg, arbetsintyg m.fl. handlingar. De problem med namnlagen som har noterats är i första hand svårigheter för transsexuella att få byta förnamn.

I vårt uppdrag har ingått att göra en översyn av den aktuella lagstiftningen men inte att redovisa några förslag avseende rent medicinska frågeställningar. Denna gränsdragning har gjort att vi i vissa fall inte kunnat lämna konkreta förslag till åtgärder. Vi påtalar dock, där vi funnit det påkallat, behov av ytterligare översyn.

Att ändra en persons könstillhörighet är en process som består av två vitt skilda delar. Den ena delen innefattar den medicinska utredning och behandling som en transsexuell patient genomgår inom TS-vården. Den juridiska ändringen av könstillhörighet utgör en administrativ process som i dagsläget i stort sett endast innebär att anteckningen om kön i folkbokföringen ändras, efter det att individen sökt och fått beslut om sådan ändring av Rättsliga rådet. Som en följd av den ändrade könstillhörigheten i folkbokföringen ändras också personnumret till ett nummer som svarar mot det nya könet. 1972 års lag reglerar endast denna senare del, med undantag för tillstånd till könskorrigering operation och tillstånd till avlägsnande av könskörtlar (kastring).

Den medicinska delen, förutom den del som alltså omfattas av lagstiftningen om ändring av könstillhörighet, regleras av hälso- och sjukvårdslagen. All medicinsk verksamhet skall dessutom ske med tillämpning av de etiska principer som styr verksamheten på området

samt i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Såväl vetenskap som erfarenhet är föränderliga och icke beständiga och det lämpar sig inte att lagstifta alltför detaljerat om medicinsk verksamhet. Vi lämnar inte några författningsförslag i denna del utan ger endast några generella synpunkter på hur TS-vården kan bedrivas. I denna del betonar vi att det åligger landstingen att tillse att vården finns tillgänglig för alla oavsett bosättningsort, om än kanske som högspecialiserad vård.

Vi föreslår att det i en ny lag om ändring av könstillhörighet uttryckligen skall anges vad ett beslut om ändrad könstillhörighet juridiskt sett innefattar. I lagen skall upptas en uttrycklig regel av innebörd att ändring skall göras av anteckningen i folkbokföringen om vilket kön personen tillhör (avsnitt 5.3). För en sådan person skall fastställas ett nytt personnummer, som motsvarar den erhållna könstillhörigheten.

Ett beslut om ändrad könstillhörighet innebär vidare att personen skall ha rätt att få ett eller flera nya förnamn. Vi har kunnat konstatera att namnlagen i dess nuvarande utformning i och för sig tillgodoser de behov som finns i detta avseende. Vi anser emellertid att en uttrycklig bestämmelse bör införas i namnlagen av innebörd att en person som fått ändrad könstillhörighet har rätt att byta förnamn till ett eller flera som bättre motsvarar den erhållna könstillhörigheten. Det har också framkommit att praxis i mål och ärenden rörande namnlagen inte är enhetlig och vi anser därför att namnlagen bör ses över i särskild ordning. Detta gäller bl.a. rätten till nytt förnamn för personer som är i färd med att korrigera sin könstillhörighet (avsnitt 5.5).

Ett uttryckligt krav för att en individ skall kunna få ändrad könstillhörighet bör vara att han eller hon är konstaterat transsexuell samt att han eller hon sedan avsevärd tid upplever att han eller hon tillhör annat kön än det som framgår av folkbokföringen, att han eller hon sedan avsevärd tid uppträder i enlighet med denna könsroll samt kan förväntas göra detta även i framtiden.

Vi föreslår det förtydligandet i lagtext i förhållande till 1972 års lag att det där skall uttryckligen anges att den sökande skall vara konstaterat transsexuell för att en ändring av könstillhörigheten skall kunna komma till stånd. Vi föreslår inte närmare regler om hur denna diagnos skall ställas utan anser att den frågan bör överlämnas till den medicinska professionen. Vi noterar dock att diagnosredskapen ICD-10 och DSM-IV-TR är gängse för ställande av diagnoser inom vården i Sverige.

Ett i 1972 års lag upptaget krav är att den transsexuelle skall ha haft känslor av en annan könstillhörighet "sedan ungdomen". Enligt vårt förslag skall detta ersättas med uttrycket "sedan avsevärd tid". Det har kommit till vår kännedom att Rättsliga rådet regelmässigt beviljar även s.k. sekundärt transsexuella personer ändring av könstillhörigheten och att kravet "sedan ungdomen" inte längre upprätthålls i praktiken. Vi föreslår ingen ändring av denna faktiska tillämpning. För att markera att upplevelsen av en annan könstillhörighet måste ha varit bestående under en längre tid föreslår vi dock den angivna språkliga förändringen.

Vi föreslår vidare att ett krav för att ett beslut om ändrad könstillhörighet skall kunna meddelas är att sökanden har fått sina könskörtlar avlägsnade. Vi har valt att inte gå in i någon djupare diskussion rörande begreppet könsidentitet. Vi har emellertid på något plan försökt att definiera vad det är som gör en individ till man respektive kvinna. Rent objektivt kan därvid sägas att en man är en individ som normalt sett har ett visst utseende på sina yttre könsorgan, har en viss uppsättning kromosomer och en viss uppsättning könskörtlar. På motsvarande sätt kan en kvinna definieras. En annan definition hör samman med möjligheten att bli far respektive mor till ett barn. Detta är av intresse för frågeställningen om borttagande av könskörtlarna på en person som ansöker om ändrad könstillhörighet, en åtgärd som så gott som samtliga sökande begär tillstånd till och som i princip samtliga sökande klarar av att medicinskt genomgå.

Vi anser det vara rimligt att kräva att en person som har kvinnlig könstillhörighet inte har manliga könskörtlar och tvärtom. Även om det framstår som ett extremt undantagsfall, vill vi undanröja möjligheterna att en person som är folkbokförd som man föder ett barn. Ännu en omständighet som vi beaktat vid våra ställningstaganden är den medicinska risk som ett kvarlämnande av de ursprungliga könskörtlarna kan innebära när personen genomgår hormonbehandling. Enligt vår uppfattning utgör förslaget i denna del en kodifiering av den praxis som råder i könstillhörighetsärenden och, som ovan nämnts, står väl i överensstämmelse med de önskemål som i princip alla transsexuella har. Något undantag från kravet bör inte kunna meddelas.

Kravet på att den som ansöker om ändrad könstillhörighet skall vara steriliserad eller på annat sätt sakna fortplantningsförmåga skall enligt förslaget tas bort från lagstiftningen såsom varande obehövt mot bakgrund av det nämnda förslaget om krav på avlägsnande av könskörtlarna.

Vi föreslår emellertid dessutom att en transsexuell person skall ha samma möjligheter som alla andra personer som så önskar att spara könsceller i nedfrost skick och använda dem för att bli förälder genom assisterad befruktning efter den juridiska ändringen av könstillhörigheten (avsnitt 6.2).

Ändring av könstillhörigheten för en individ skall erkännas fullt ut i alla rättsliga sammanhang. En bestämmelse med den innebörden tas in i den nya lagen om ändring av könstillhörighet (avsnitt 5.5). Detta innebär att rättigheter eller skyldigheter som är kopplade till en viss könstillhörighet frångår respektive åläggs individen i enlighet med den könstillhörighet han eller hon har efter ändringen.

Att en person får ändrad könstillhörighet innebär emellertid inte att kopplingar mellan den gamla och den nya identiteten i alla avseenden försvinner. Det framstår tvärtom som nödvändigt att kopplingen finns kvar. Ett exempel är när en f.d. transsexuell är förälder. I sådana fall står han eller hon även efter könstillhörighetsändringen antecknad som den typ av förälder (far, mor eller förälder) till barnet som han eller hon var ursprungligen. Det kan inte heller vara så att exempelvis skulder som den f.d. transsexuelle har registrerade hos Kronofogdemyndigheten eller hos en bank helt upphör att existera efter en könstillhörighetsändring. En koppling av beskrivet slag är nödvändig också rörande bl.a. uppgifter i journaler som kan ha betydelse för personens framtida kontakter med hälso- och sjukvården. Uppgifter om den enskilde i hans eller hennes identitet före könstillhörighetsändringen i olika register och hos olika rättssubjekt kommer således att finnas kvar. En sådan koppling är i princip alltid belagd med sekretess.

De bestämmelser som finns i sekretesslagen i dag innebär att sekretess gäller för uppgifter som bl.a. rör könstillhörighetsändring. Enligt vår uppfattning täcker den nuvarande regleringen det behov av sekretess kring personuppgifter som transsexuella och f.d. transsexuella har. Vi föreslår därför inga ändringar i sekretesslagen.

Vi föreslår ingen lagreglerad rättighet för f.d. transsexuella att kunna få tidigare erhållna intyg och betyg korrigerade i efterhand eller att få nya sådana intyg och betyg utfärdade i den nya könstillhörigheten. Vi framhåller däremot vikten av att olika intygsgivare m.fl. ställer sig positiva till framställningar från f.d. transsexuella med önskemål att få nya intyg, betyg, m.m. utfärdade med den nya identiteten.

Handläggningen av könstillhörighetsärenden bör även fortsättningsvis ske i Rättsliga rådet, både såvitt avser transsexuella och

intersexuella sökande (avsnitt 5.6). Socialstyrelsen skall bemyndigas att lämna närmare föreskrifter om vad som skall gälla för den medicinska utredning som skall föregå ett beslut om ändrad könstillhörighet.

Besluten i könstillhörighetsärendena skall också fortsättningsvis bygga på samma principer som i dag. Detta innebär att Rättsliga rådet i ett första led konstaterar att förutsättningar för ändring av könstillhörigheten föreligger och meddelar tillstånd till borttagande av könskörtlarna samtidigt som beslutet om ändrad könstillhörighet vilandeförklaras. När Rättsliga rådet fått besked om att könskörtlarna tagits bort, skall meddelas ett slutligt beslut om ny könstillhörighet.

Den transsexuelle kan ansöka om tillstånd till könskorrigering operation antingen i samband med beslutet om ändring av könstillhörigheten eller när som helst därefter. Tillstånd till sådan operation kan meddelas i samband med tillståndet till borttagande av könskörtlarna eller därefter.

Den som ansöker om ändrad könstillhörighet på grund av att han eller hon är transsexuell skall ha fyllt 18 år (avsnitt 6.1). Nuvarande åldersgräns skall alltså kvarstå oförändrad. Åldersgränsen gäller emellertid bara för den juridiska ändringen av könstillhörigheten och för borttagandet av könskörtlar och könskorrigering operation. Olika former av behandling och utredning inom ramen för TS-vården kan inledas redan långt dessförinnan. Detta gäller bl.a. hormonbehandling, epilering, röstträning, mastektomi samt inledande av s.k. Real Life Experience. Det kan i vissa fall vara angeläget att sådan vård påbörjas flera år före myndighetsåldern.

Det nuvarande kravet att en sökande skall vara ogift för att kunna beviljas ändrad könstillhörighet tas i princip bort (avsnitt 6.3). Ett äktenskap omvandlas till ett registrerat partnerskap och ett registrerat partnerskap omvandlas till äktenskap om en make/registrerad partner får sin könstillhörighet ändrad. Omvandlingen av civilståndet sker i samband med registreringen av ändringen av kön i folkbokföringen och kräver att maken eller den registrerade partnern har samtyckt till en sådan omvandling. Lämnar maken eller den registrerade partnern inte samtycke till att äktenskapet eller partnerskapet omvandlas, måste äktenskapet eller partnerskapet upplösas innan ändring av könstillhörigheten kan fastställas.

Beslut om omvandling av äktenskapet/partnerskapet fattas av Rättsliga rådet i samband med att beslutet fattas om ändring av könstillhörigheten för en av makarna/partnerna, och registrering av

den nya samlevnadsformen sker i samband med registreringen av ändringen av kön i folkbokföringen.

Förslaget är baserat på rådande lagstiftning på familjerättsområdet. Skulle könsneutrala äktenskap införas i Sverige, bortfaller frågan om omvandling och bör då spørsmålet om krav på samtycke från make eller registrerad partner till att äktenskapet består övervägas på nytt.

Tillstånd till ändrad könstillhörighet skall inte längre vara förbehållet endast svenska medborgare (avsnitt 6.4). Sådant tillstånd skall kunna meddelas även utländsk medborgare som är bosatt här i landet. Bosättningsbegreppet bör därvid tolkas på samma sätt som i socialförsäkringslagen, dvs. den utländske medborgaren skall antas komma att vistas i Sverige i minst ett år framöver. Dessutom skall gälla som villkor att en utländsk medborgare har bott i Sverige sedan minst ett år tillbaka i direkt anslutning till beslutet om ändrad könstillhörighet.

Ett lagakraftvunnet beslut om ändring av könstillhörighet som meddelats beträffande en utländsk medborgare i det land där denne är medborgare eller i ett annat land där han eller hon var stadigvarande bosatt vid den tidpunkt då beslutet fattades skall erkännas i Sverige utan att särskilt beslut om fastställelse av ny könstillhörighet behöver fattas. Personen skall alltså i den svenska folkbokföringen registreras som tillhörande det kön som den utländska myndigheten har bestämt (avsnitt 6.5). En uttrycklig regel härom skall tas in i lagen om ändring av könstillhörighet.

En svensk medborgare som fått sin könstillhörighet ändrad enligt ett annat lands lagstiftning kan på ansökan få sin könstillhörighet ändrad även i Sverige. Ändringen sker efter beslut av Rättsliga rådet.

En person – svensk eller utländsk medborgare – som genomgått en könskorrigering utomlands men för vilken frågan om könstillhörighet inte har prövats kan ansöka om ändring av könstillhörigheten hos Rättsliga Rådet. Samma regler skall därvid gälla för erhållande av ändrad juridisk könstillhörighet som för de transsexuella patienter som genomgått TS-utredningen och den könskorrigering operationen i Sverige. Detta innebär att en läkare som har erforderlig specialistkompetens på området konstaterar att de krav som uppställs för ändring av könstillhörigheten är uppfyllda. Det bör överlämnas åt den medicinska professionen att utarbeta närmare rutiner för hanteringen i Sverige av sådana personer.

Könstillhörighetslagen berör även personer som betecknas som *intersexuella*, dvs. har en tvetydig könstillhörighet. Intersexuella till-

stånd, som beskrivs i avsnitt 2.4, kan ha många olika uttryck. Med den praxis som för närvarande finns i Sverige rörande omhändertagandet av intersexuella patienter kommer de allra flesta nyfödda barn med sådana syndrom att behandlas medicinskt redan de första levnadsveckorna. De kommer därefter inte att komma i fråga för ändring av könstillhörigheten enligt könstillhörighetslagen, såvida inte den bestämda könstillhörigheten av personen upplevs vara felaktig. En sådan patient skall då betraktas som transsexuell. Det kan dock inträffa att det intersexuella syndromet inte upptäcks förrän i tonåren. Det kan också hända att en utländsk medborgare med intersexuellt syndrom som kommer till Sverige inte har genomgått behandling eller operation som liten och därför har kvar könsorgan med ett tveetydigt utseende.

Möjligheten för en intersexuell person att få sin könstillhörighet ändrad med stöd av könstillhörighetslagen bör därför kvarstå (avsnitt 6.7). Nuvarande bestämmelser bör överföras till den nya lagstiftningen med samma materiella innehåll men med en något annorlunda språklig utformning.

Eftersom vårt förslag även omfattar kastrering, dvs. borttagande av könskörtlarna, har vi ansett det vara av värde att även överväga kastreringslagen och det fortsatta behovet av en sådan lagstiftning (avsnitt 6.8). Vi konstaterar att ingrepp med stöd av kastreringslagen inte längre förekommer i Sverige, varför denna lagstiftning bör utmönstras som obsolet. Vi föreslår alltså att kastreringslagen skall upphävas.

Våra förslag får enligt vår bedömning inga konsekvenser i de hänseenden som nämns i de generella kommittédirektiven. Våra förslag innebär inte heller kostnadsökningar för landstingen utan i princip endast en förändring av de villkor som personer som ansöker om ändrad könstillhörighet skall uppfylla. Dessa förändrade villkor kommer sannolikt inte att påverka antalet sökande i könstillhörighetsärendena hos Rättsliga rådet. Förslaget att även utländska medborgare som varit bosatta i Sverige i minst ett år kommer att kunna få sin könstillhörighet ändrad i Sverige kan antas innebära en mycket liten ökning av antalet sökande, men vi bedömer att förslaget i denna del inte kommer att föranleda nämnvärda ökade kostnader.

Den nya lagen om ändring av könstillhörighet och övriga lagändringar föreslås träda i kraft den 1 juli 2008.